

VIỆN KHOA HỌC VÀ CÔNG NGHỆ VIỆT NAM
BỘ SÁCH CHUYÊN KHẢO
TÀI NGUYÊN THIÊN NHIÊN VÀ MÔI TRƯỜNG VIỆT NAM

Đặng Huy Huỳnh (Chủ biên)
Hoàng Minh Khiên, Lê Xuân Cảnh,
Nguyễn Xuân Đặng, Vũ Đình Thống, Đặng Huy Phương

THÚ RỪNG-MAMMALIA VIỆT NAM
HÌNH THÁI VÀ SINH HỌC SINH THÁI
MỘT SỐ LOÀI

Tập I

NHÀ XUẤT BẢN KHOA HỌC TỰ NHIÊN VÀ CÔNG NGHỆ
HÀ NỘI - 2007

VIỆN KHOA HỌC VÀ CÔNG NGHỆ VIỆT NAM

BỘ SÁCH CHUYÊN KHẢO
TÀI NGUYÊN THIÊN NHIÊN VÀ MÔI TRƯỜNG VIỆT NAM

**VIỆN KHOA HỌC VÀ CÔNG NGHỆ VIỆT NAM
BỘ SÁCH CHUYÊN KHOA**

HỘI ĐỒNG BIÊN TẬP

Chủ tịch Hội đồng: GS.TSKH ĐẶNG VŨ MINH

Phó Chủ tịch Hội đồng: GS.TSKH NGUYỄN KHOA SƠN

PGS.TSKH Nguyễn Tác An, PGS.TS Lê Trần Bình, PGS.TSKH Nguyễn Văn Cư, GS.TSKH Vũ Quang Côn, TS. Mai Hà, GS.VS Nguyễn Văn Hiệu, GS.TSKH Hà Huy Khoái, GS.TSKH Nguyễn Xuân Phúc, GS.TS Bùi Công Quế, GS.TSKH Trần Văn Sung, PGS.TS Phạm Huy Tiến, GS.TS Trần Mạnh Tuấn, GS.TSKH Nguyễn Ái Việt

Lời giới thiệu

Viện Khoa học và Công nghệ Việt Nam là cơ quan nghiên cứu khoa học tự nhiên và công nghệ đa ngành lớn nhất cả nước, có thế mạnh trong nghiên cứu cơ bản, nghiên cứu và phát triển công nghệ, điều tra tài nguyên thiên nhiên và môi trường Việt Nam. Viện tập trung một đội ngũ cán bộ nghiên cứu có trình độ cao, cơ sở vật chất kỹ thuật hiện đại đáp ứng các yêu cầu về nghiên cứu và thực nghiệm của nhiều ngành khoa học tự nhiên và công nghệ.

Trong suốt 30 năm xây dựng và phát triển, nhiều công trình và kết quả nghiên cứu có giá trị của Viện đã ra đời phục vụ đắc lực cho sự nghiệp xây dựng và bảo vệ Tổ quốc. Để tổng hợp và giới thiệu có hệ thống ở trình độ cao, các công trình và kết quả nghiên cứu tới bạn đọc trong nước và quốc tế, Viện Khoa học và Công nghệ Việt Nam quyết định xuất bản bộ sách chuyên khảo. Bộ sách tập trung vào ba lĩnh vực sau:

- *Nghiên cứu cơ bản;*
- *Phát triển và ứng dụng công nghệ cao;*
- *Tài nguyên thiên nhiên và môi trường Việt Nam.*

Tác giả của các chuyên khảo là những nhà khoa học đầu ngành của Viện hoặc các cộng tác viên đã từng hợp tác nghiên cứu.

Viện Khoa học và Công nghệ Việt Nam xin trân trọng giới thiệu tới các quý đọc giả bộ sách này và hy vọng bộ sách chuyên khảo sẽ là tài liệu tham khảo bổ ích, có giá trị phục vụ cho công tác nghiên cứu khoa học, ứng dụng công nghệ, đào tạo đại học và sau đại học.

HỘI ĐỒNG BIÊN TẬP

Đặng Huy Huỳnh (Chủ biên)

Hoàng Minh Khiên, Lê Xuân Cảnh,

Nguyễn Xuân Đặng, Vũ Đình Thống, Đặng Huy Phương

**THÚ RỪNG-MAMMALIA VIỆT NAM
HÌNH THÁI VÀ SINH HỌC SINH THÁI
MỘT SỐ LOÀI**

Tập I

HÀ NỘI - 2007

Mục lục

Lời nói đầu.....	i
------------------	---

Chương I. Tổng quan lịch sử nghiên cứu thú (Mammalia) ở Việt Nam	1
---	----------

1. Thời kỳ trước năm 1954	2
2. Thời kỳ 1954 - 1975	7
3. Thời kỳ 1975 - 2000	12

Chương II. Những đặc điểm cơ bản của khu hệ thú Việt Nam .	21
---	-----------

II.1. Đặc điểm đa dạng và phong phú về thành phần loài.....	21
II.2. Đặc điểm về hình thái các nhóm thú.....	23
II.3. Đặc điểm phân bố địa lý và phân bố theo sinh cảnh.....	25
II.3.1. Đặc điểm động vật địa lý học của thú trên đất liền	25
1. Khu Đông Bắc	26
2. Khu Tây Bắc	27
3. Khu Bắc Trung Bộ (hay khu Bắc Trường Sơn).....	28
4. Khu Nam Trung Bộ.....	28
5. Khu Đông Nam Bộ (hay khu Nam Bộ)	29
6. Quan hệ của khu hệ thú Việt Nam với các vùng lân cận....	30
II.3.2. Đặc điểm phân bố theo sinh cảnh	33
a. Sinh cảnh rừng núi.....	33
b. Sinh cảnh trảng cỏ và cây bụi.....	37
II.4. Đặc điểm sinh học sinh thái và phân hóa ổ sinh thái	38
II.4.1. Đặc điểm về thức ăn.....	38
II.4.2. Đặc điểm sinh sản	40

II.4.3. Tập tính hoạt động.....	41
II.4.4. Sự phân hóa ổ sinh thái	43

Chương III. Đặc điểm của bộ ăn sâu bọ (*Insectivora*) Bộ nhiều răng (*Scandentia*) và bộ cánh da (*Dermmoptera*)

III.1. Bộ thú ăn sâu bọ - <i>Insectivora</i>	47
III.1.1. Một số đặc điểm cơ bản của các loài thú ăn sâu bọ ..	47
III.1.1.1. Đặc điểm hình thái	47
III.1.1.2. Một số đặc điểm sinh học và sinh thái	48
III.1.1.3. Đặc điểm phân bố của thú ăn sâu bọ.....	50
III.1.2. Về khu hệ thú ăn sâu bọ ở Việt Nam.....	50
III.1.3. Đặc điểm của một số loài.....	57
III.1.4. Đặc trưng phân bố của thú ăn sâu bọ.....	63
III.2. Bộ nhiều răng - <i>Scandentia</i>	65
III.2.1. Khái quát về bộ thú nhiều răng.....	65
III.2.2. Đặc điểm của các loài thuộc bộ thú nhiều răng - <i>Scandentia</i> ở Việt Nam	66
III.2.3. Phân bố của thú nhiều răng - <i>Scandentia</i>	70
1. Phân bố địa lý	70
2. Phân bố theo cảnh quan sinh thái.....	71
III.2.3. Về mặt giá trị	71
III.3. Bộ cánh da - <i>Dermmoptera</i>	71

Chương IV. Bộ dơi- *Chiroptera*

IV.1. Một số đặc điểm của bộ dơi.....	76
IV.1.1. Đặc điểm hình thái.....	76
IV.1.2. Đặc điểm sinh học và sinh thái.....	78
IV.2. Những loài dơi hiện biết ở Việt Nam	79
IV.3. Đặc điểm của một số loài dơi thường gặp ở Việt Nam .	85
IV.3.1. Họ Dơi quả - <i>Pteropodidae</i>	85

IV.3.2. Họ Dơi ma - Megadermatidae	112
IV.3.3. Họ Dơi lá mũi - Rhinolophidae	121
IV.3.4. Họ Dơi nếp mũi - Hipposideridae	137
IV.3.5. Họ Dơi muỗi - Vespertilionidae	147
IV. 4 . Giá trị của dơi.	177
IV.4.1. Giá trị bảo tồn nguồn gen.	177
IV.4.2.Các giá trị khác	178
Tài liệu tham khảo tiếng nước ngoài.....	201
Tài liệu tham khảo tiếng việt.....	207
Phụ Lục 1. Danh sách các loài thú (Mammalia) đã biết theo 5 vùng ở Việt Nam	219
Phụ Lục 2. Danh sách các loài dơi hiện biết ở Việt Nam	229

Lời mở đầu

Thú - Mammalia - là một nguồn tài nguyên thiên nhiên quý giá của các quốc gia và các vùng lãnh thổ, có vai trò quan trọng đối với đời sống con người và môi trường sinh thái. Từ lâu đời, con người đã biết khai thác sử dụng các loài thú để phục vụ cho đời sống hàng ngày. Chúng là nguồn cung cấp thực phẩm, nhiều sản phẩm quý giá như: sừng tê giác, ngà voi, mật gấu, xương hổ v.v... Thú là nguồn gốc của nhiều loài gia súc đang được con người nuôi dưỡng.

Ở Việt Nam các sản vật của các loài thú cũng đã được sử dụng từ lâu, các nhà bác học trong các triều đại phong kiến cũng đã thống kê nguồn loài thú rừng phổ biến và giá trị sử dụng của chúng.

Nghiên cứu về thú ở nước ta thực sự được bắt đầu từ cuối thế kỷ XIX đầu thế kỷ XX bởi các nhà khoa học tự nhiên nước ngoài, nửa sau thế kỷ XX từ 1955 đến 1975 nghiên cứu thú ở miền Bắc được thực hiện chủ yếu bởi các nhà khoa học Việt Nam, ở miền Nam được thực hiện chủ yếu bởi các nhà khoa học Mỹ. Sau 1975 đất nước thống nhất, nghiên cứu thú được thực hiện rộng khắp trên cả nước chủ yếu bởi các nhà khoa học Việt Nam, có kết hợp với các nhà khoa học các nước và các tổ chức quốc tế.

Các công trình mang ý nghĩa tổng kết tiêu biểu cho các thời kỳ này đáng kể là: Osgood W.H. (1932) đã ghi nhận 172 loài và phân loài thú có ở Đông Dương và Việt Nam; Van Peenen P. F. D., P. F. Ryan, R. H. Light (1969) ghi nhận 151 loài ở miền Nam Việt Nam; Đào Văn Tiên (1985) đã công bố 129 loài và phân loài, bằng những vật mẫu thu được trong những đợt điều tra khảo sát động vật nói chung, thú rừng nói riêng trong thời gian từ 1957 đến 1971 ở 12 tỉnh miền Bắc Việt Nam, tác giả đồng thời cũng phân tích quan hệ động vật - địa lý học, độ phong phú, chỉ số mật độ, đánh giá ái tính của khu hệ thú các địa phương. Ngoài ra còn các công trình nghiên cứu từng nhóm thú riêng lẻ như: Lê Hiền Hào (1973) chuyên khảo về “Thú kinh tế miền Bắc Việt Nam” tập 1 đã mô tả nhiều loài thú có giá kinh tế. Cao Văn Sung, Đặng Huy Huỳnh,

Bùi Kính (1980) nghiên cứu “Những loài gặm nhấm ở Việt Nam” đã xác định được 55 loài; Phạm Trọng Ảnh (1982) nghiên cứu các loài thú ăn thịt (*Carnivora*) miền Bắc Việt Nam. Đặng Huy Huỳnh (1966) nghiên cứu các loài thú móng guốc đã xác định bộ Móng guốc ngón lẻ (*Perissodactyla*) có 3 loài, bộ Móng guốc ngón chẵn (*Artiodactyla*) có 16 loài; Phí Mạnh Hồng (2001) công bố chuyên khảo Dơi Việt Nam và vai trò của chúng trong kinh tế và sản xuất nông nghiệp đã thống kê được 95 loài dơi. Ngoài ra còn có nhiều công trình nghiên cứu về thành phần loài thú ở các vùng các địa phương.

Trên cơ sở các tài liệu đã công bố và các tư liệu điều tra khảo sát trên khắp các vùng của đất nước, năm 1994 Đặng Huy Huỳnh, Đào Văn Tiến, Cao Văn Sung, Phạm Trọng Ảnh, Hoàng Minh Khiên đã công bố Danh lục thú Việt Nam gồm 223 loài thuộc 12 bộ, 37 họ. Năm 2000, Lê Vũ Khôi công bố Danh lục thú Việt Nam gồm 14 bộ, 40 họ, 289 loài và phân loài.

Từ năm 1990 đến nay nhiều loài thú mới ở Việt Nam đã được phát hiện, đóng góp nhiều loài mới cho thế giới và nhiều loài mới bổ sung cho khu hệ thú Việt Nam. Các công trình nghiên cứu về thú đã được thực hiện ở hầu khắp các vùng rừng núi và hải đảo. Đồng thời với việc nghiên cứu khu hệ là những nghiên cứu các đặc điểm sinh học, sinh thái của một số loài, đánh giá mật độ và trữ lượng, quy trình nhân nuôi phục vụ cho công tác bảo tồn phục hồi và phát triển nguồn lợi thú hoang dã quý hiếm ở Việt Nam.

Hơn một thế kỷ qua, cho đến nay có thể nói rằng Khu hệ thú Việt Nam đã được các nhà khoa học trong nước và nước ngoài đi sâu nghiên cứu góp phần làm cơ sở khoa học cho việc hoàn thành soạn thảo một số bộ thú trong bộ sách Động vật chí Việt Nam.

Được sự giúp đỡ và tài trợ kinh phí của Trung tâm Thông tin Tư liệu, của Viện sinh thái và Tài nguyên Sinh vật - Viện Khoa học và Công nghệ Việt Nam, tập thể các cán bộ nghiên cứu về thú của Viện Sinh thái và Tài nguyên Sinh vật, tập hợp các tài liệu đã được công bố ở trong nước và nước ngoài, tư liệu của các đồng nghiệp, biên soạn chuyên khảo: Thú (*Mammalia*) Việt Nam - Hình thái và sinh học, sinh thái một số loài, nhằm cung cấp thêm những tư liệu góp phần cho việc nghiên cứu thú Việt Nam ngày càng hoàn chỉnh.